

БІБЛІОТЕЧНА БІОГРАФІКА: ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

УДК 001.32+(082.1)+929

*Володимир Іванович ПОПИК,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
директор Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ)*

БІОГРАФІКА УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ У НОВІТНІХ ДОСЛІДЖЕННЯХ І ПУБЛІКАЦІЯХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського створює фундаментальні археографічні видання з історії НАН України, бібліографічні та біобібліографічні довідники, путівники по особових архівних фондах визначних вчених, монографії, присвячені спадщині діячів науки. Їхньою основою є напрацювання, здійснені в процесі підготовки документальної серії «Історія Національної академії наук України», наукового упорядкування особових архівних фондів членів НАН України та інших видатних вітчизняних вчених, формування бібліографічних покажчиків серії «Джерела української біографістики», розбудови електронного «Українського національного біографічного архіву», розгортання персональних електронних біографічних архівів В. І. Вернадського та М. С. Грушевського. Принципово новою формою представлення сучасного кадрового потенціалу вітчизняної науки стали бази даних науковців, розміщені на розгорнутому НБУВ інформаційному порталі «Наука України: доступ до знань» та в електронній бібліотеці «Україніка».

Особливе місце у діяльності НБУВ посідає тема «Володимир Іванович Вернадський і Україна», актуальність якої полягає у поверненні Україні імені її великого сина. Це академічна ювілейна серія «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського», книги про його науково-організаційну діяльність в Україні у 1918–1921 рр., публікація листування з українськими вченими, щоденників, бібліографії праць.

Значним внеском у біографіку української академічної науки є опрацювання й публікація документальної спадщини відомих вчених України, зокрема персоналій діячів книжкової та бібліотечної справи.

Вченими Інституту біографічних досліджень НБУВ вивчено досвід вітчизняної біографіки, окреслено теоретичні й методичні підходи до впровадження нових форм і методів репрезентації персоналій учених, зокрема їхнього ефективного адресного спрямування на запити різних читальських аудиторій.

Ключові слова: біографіка, українська академічна наука, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут архівознавства НБУВ, Інститут біографічних досліджень НБУВ, електронні ресурси біографічної інформації.

Нині, коли відзначається 100-річчя Національної академії наук України та її незмінного впродовж понад піввіку керманіча — видатного вченого та організатора вітчизняної науки академіка Б. Є. Патона, коли на державному і суспільному рівні, у науковому співтоваристві здійснюється активний пошук оптимальних моделей подальшого поступу академічної науки, особливого значення для дослідників-біографістів набуває завдання глибокого та водночас яскравого розкриття її внеску у розбудову інтелектуального, науково-технічного й духовного потенціалу України, захисту пріоритетів, пропаганди досягнень українських учених.

До цього нас, як фахівців історико-біографічної справи, спонукує і 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — НБУВ), що є головним центром інтеграції, опрацювання та публікації джерел і матеріалів із історії вітчизняної науки, архівної документальної спадщини визначних учених, а також провідним осередком досліджень із біографістики — теорії та методики біографічних студій, поширення біографічних знань. Здобутки НБУВ у зазначених напрямках добре відомі вітчизняній і зарубіжній науковій громадськості, як безпосередньо з численних фундаментальних археографічних видань, присвячених історії Національної академії наук України, бібліографічних довідників, путівників по особових архівних фондах визначних учених Академії, монографій, присвячених життєвому шляху та спадщині діячів науки, матеріалів сформованих упродовж останніх десятиліть електронних баз даних, колекцій і архівів, так і з низки теоретичних та аналітичних праць, спеціально присвячених узагальненню досвіду, завданням і перспективам розвитку біографічних досліджень.

Слід зазначити однак, що лише окремі проблеми біографіки академічної науки розглядалися у працях В. С. Чишка [10], С. М. Ляшко [5], Т. І. Ківшар [3] у найбільш загальному широкому контексті історичного розвитку та сучасного стану української біографістики. У низці розділів монографії В. І. Попика [9] було дано докладніший аналіз досягнень і «вузьких місць» у презентації людського потенціалу української науки в друкованих виданнях і електронних ресурсах. Але її написання було завершено у 2013 р., тобто, до того, як з'явився ряд новітніх ґрунтовних видань, що визначають сучасний рівень біографіки української академічної науки, а також електронних науково-інформаційних ресурсів нового покоління, котрі багато у чому змінюють самі уявлення про форми, можливості, завдання та перспективи репрезентації персоналій визначних учених Академії, науковців дослідницьких колективів окремих установ, шкіл. Частково цю лакуну змогла заповнити колективна монографія вчених Інституту біографічних досліджень НБУВ, опублікована у 2016 р. [2]. Лише останнім часом почали виходити друком статті, що у загальних рисах окреслюють принципово нові теоретичні та методичні підходи до постановки дослідницьких завдань, впровадження нестандартних форм і методів репрезентації персоналій учених, розширення проблемного та жанрового діапазону досліджень і публікацій, їх ефективного адресного спрямування на запити різних читацьких аудиторій (Т. І. Ківшар [4], Л. І. Буряк [1], Н. П. Марченко [6]).

Поza вагомими дослідницькими, видавничими та науково-інформаційними досягненнями останніх років (стислий узагальнений аналіз яких буде далі представлено, насамперед, у розрізі діяльності НБУВ) недостатність спеціальних теоретичних і методичних розробок із проблематики вивчення та репрезентації біографій людей науки, біографіки науки як галузевого напрямку, є досить відчутною. Особливою мірою це пов'язано зі швидким зростанням у наш час історико-біографічного напрямку досліджень, а також із необхідністю врахування тих суттєвих змін у сприйнятті наукової інформації, науки як такої, що відбувається у суспільстві під впливом інформаційно-технологічних зрушень.

На жаль, нині в Україні жива практика підготовки біографічних праць, присвячених персоналіям учених, історичних нарисів і збірників біографій науковців окремих установ (як правило, до ювілеїв), усе ще відчутно випереджає процес її осмислення та методичного забезпечення. Брак новітніх теоретичних і спеціальних методичних напрацювань із широкого кола питань, які належать до творчого інструментарію як професіоналів (наукознавців, істориків науки, фахівців, які працюють у конкретних напрямках природничих, технічних і соціогуманітарних наук і прагнуть висвітлення їхнього розвитку

крізь постаті відомих учених), так і доволі широкого кола біографістів (літераторів, журналістів, краєзнавців), незрідка примушує дослідників і видавців, працівників інформаційної та освітньої сфери поспіхом «учитися один в одного», чи й на власних помилках, спиратися у роботі на непевні аналогії, штовхає на некритичне використання наявних вітчизняних і зарубіжних зразків, часом (особливо у формуванні електронних інформаційних біографічних ресурсів) досить застарілих.

Метою цієї статті є, спираючись на досвід і здобутки НБУВ як найбільшої бібліотеки України та головного науково-інформаційного центру держави (зокрема комплекс напрямів бібліотечної біографіки, що охоплює практично весь її видовий і проблемно-тематичний діапазон), а також інших провідних установ соціогуманітарного профілю, що за своїм рівнем становлять інтерес для всіх, хто працює у галузі біографіки науки, частково заповнити наявні лакуни у теоретичному та науково-методичному забезпеченні досліджень. Водночас загальної проблематики стану, завдань і перспектив розвитку досліджень і публікацій у галузі вітчизняної біографіки, у яких ученим Академії належить провідна роль, ми не торкаємося — це тема значно ширша, багатопланова, вона заслуговує на окремі комплексні розробки.

Загалом, не зважаючи на численні невирішені проблеми теоретичного та методичного плану, наявність багатьох «вузьких місць» і прикрих проявів застарілих стереотипів, біографіка української академічної науки є потужним науковим напрямом і володіє значним потенціалом для подальшого поступального розвитку. Дослідження та публікації вчених Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є лише його окремим фрагментом, хоча й значимим і важливим. Основу цього наукового напрямку складає сукупність глибоких фахових напрацювань низки установ соціогуманітарного профілю НАН України — Інституту історії України, інститутів літератури імені Т. Г. Шевченка, української археографії імені М. С. Грушевського, сходознавства імені А. Ю. Кримського, енциклопедичних досліджень держави та права імені В. М. Корецького, а також Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України, Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України.

На зламі тисячоліть і впродовж першого десятиліття ХХІ ст. вагому роль у розкритті людського потенціалу української науки у персоналіях її найвідоміших представників відіграло видання серії фундаментальних українських енциклопедій нового покоління: «Енциклопедії історії України», «Юридичної енциклопедії» та «Енциклопедії історії України».

лопедії сучасної України», випуск томів якої продовжується. Було опубліковано також низку ґрунтовних досліджень, присвячених засновникам Академії, її керівникам, провідним ученим. Вийшли друком праці про шлях у науці та діяльність на чолі Академії Б. Є. Патона. З'явилися книги біографічних нарисів про вчених окремих відділень НАН України. На вищому інформативному рівні продовжилося видання серії біобібліографій провідних учених України. Окремим академічним установам соціогуманітарного профілю, завдяки наявності у них спеціалістів у галузі джерелознавства, біобібліографії, біографіки та підготовці словників і енциклопедій високого рівня, вдалося вийти на вищий кількісний рівень презентації людського потенціалу науки — докладно реконструювати персональний склад своїх працівників за весь тривалий період свого функціонування, від заснування до наших днів.

Учені Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського традиційно беруть безпосередню участь у реалізації більшості подібних масштабних академічних проєктів — і як автори окремих статей до енциклопедій, розділів і статей до біографічних збірників і монографій, і в сенсі науково-методичної допомоги та консультування, добору документів та іконографічних матеріалів зі своїх фондів. Основою для цього є численні напрацювання бібліотекознавців, архівістів та археографів, істориків академічної науки, зокрема, зібрані та систематизовані Інститутом архівознавства НБУВ унікальні матеріали про провідних учених і загалом щодо кадрового складу науковців Академії, насамперед, у перші десятиліття її діяльності, напрацьовані в процесі підготовки томів продовжуваної багатотомної документальної серії «Історія Національної академії наук України», а також результати наукового упорядкування особових архівних фондів академіків і членів-кореспондентів НАН України. Ще наприкінці ХХ ст. побачив світ путівник по особових архівних і рукописних фондах академіків і членів-кореспондентів НАН України, зосереджених у фондах Інституту архівознавства НБУВ, «Видатні вчені Національної академії наук України» (Київ, 1998).

Нині підсумком продовження багатолітньої праці у справі введення до наукового обігу широкої джерельної бази для дослідження персоналій і, у більш загальному сенсі, історії академічної науки, стало видання нового ґрунтовного путівника «Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2017), який одразу здобув визнання наукової громадськості та був відзначений серед видань-переможців I Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу 2017».

Значні обсяги документальних матеріалів до вивчення персоналій академічних учених зберігаються також у фондах Інституту рукопису НБУВ. Широке введення їх до наукового обігу розгорнулося з перших років незалежності України, в результаті чого також був підготовлений фундаментальний путівник по особових архівних фондах «Особові архівні фонди Інституту рукопису» (Київ, 2002).

Неодмінною основою досліджень із біографіки академічної науки є формування фундаментальної бібліографії праць учених і літератури про них. Спеціалістами НБУВ здійснено добір бібліографії до більшості значних загальноакадемічних праць із історії науки. У науково-методичному, практично-пошуковому та редакційному плані вони забезпечують також укладання персональних бібліографій визначних учених (скажімо, для серії «Біобібліографія вчених України», «Академіки та члени-кореспонденти НАН України для сільського господарства» та ін.), надаючи у цьому допомогу академічним установам та їхнім бібліотекам, продовжуючи тим самим традицію, започатковану більше півстоліття тому участю у підготовці рекомендаційних бібліографій і серії «Бібліографія вчених Української РСР». До 90-річчя від дня народження президента НАН України академіка Б. Є. Патона провідними науковцями-бібліографами НБУВ був підготовлений фундаментальний біобібліографічний довідник, випущений у світ Інститутом електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України «Борис Євгенович Патон: біобібліографія» (Київ, 2008).

Докладні матеріали з бібліографії вчених НАН України зусиллями науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ Т. В. Куриленко, О. М. Яценка та Н. І. Любовець зібрано та опубліковано у ґрунтовних бібліографічних покажчиках серії «Джерела української біографістики», що розкривають книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з середини XIX ст. до 2003 р. (вип. 1. – Київ, 2004; вип. 2. – Київ, 2006), а масив вітчизняних персональних бібліографічних покажчиків за період 1856–2013 рр. (вип. 3. – Київ, 2015). Їх доповнюють дані довідника «Науковці України XX–XXI століть» (Київ, 2011), підготовленого співробітницями НБУВ Л. М. Гутник та Т. А. Галькевич у межах видавничого проекту Інституту енциклопедичних досліджень НАН України.

Сучасний етап розвитку біографіки української академічної науки позначений як суттєвим розширенням діапазону введених до широкого наукового та суспільного обігу імен, так і новим, поглибленим прочитанням особистостей відомих учених, виявленням замовчуваних раніше граней їхнього життєвого та творчого шляху, повчальних для нас епізодів боротьби вчених за розвиток вітчизняної науки, від-

стоювання ними принципових, науково обґрунтованих позицій у багатьох сферах життя в умовах жорстких ідеологічних і адміністративних обмежень.

Упродовж останніх років академічними установами опубліковано низку праць, позначених рішучим відходом від «лінійної», описової біографіки, суттєвою новизною постановки проблем і вирішення дослідницьких завдань. На відміну від досліджень більшості інших установ соціогуманітарного профілю, наукова діяльність НБУВ спрямована переважно на археографічне опрацювання та публікацію документальних матеріалів, що обумовлює зосередження зусиль учених Бібліотеки на «нелінійній», проблемній за своїм характером біографіці.

У цьому сенсі особливе місце у дослідницькій і видавничій діяльності НБУВ посідає проблема «Володимир Іванович Вернадський і Україна» — доволі замовчувана впродовж попередніх десятиліть, коли його ім'я прийнято було однозначно відносити до числа «радянських» і «російських» учених. Над тематикою Вернадського вчені Бібліотеки працюють тривалий час. Ще на початку століття під керівництвом В. Ю. Омельчука відділом національної бібліографії було підготовлено бібліографічний покажчик «В. І. Вернадський: Вчений. Мислитель. Громадянин. Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2003), що став на той час надійним орієнтиром у наступних наукових пошуках. Згодом, до 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського, бібліографію літератури про його життя та діяльність було перевидано у втричі збільшеному обсязі як 10-й том ювілейної серії «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського» — «Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність» (Київ, 2012).

Серед книг цієї серії також створені Бібліотекою за участі колег із Інституту історії України НАН України видання фундаментальної Вернадськіани, присвячені науково-організаційній діяльності вченого в Україні у 1918–1921 рр., насамперед, створенню Української академії наук («Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1: Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність в Україні (1918–1921); кн. 2: Володимир Іванович Вернадський. Вибрані праці» (Київ, 2011)), а також публікація його листування з українськими вченими («Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. Кн. 1: Листування: А–Г» (Київ, 2011); кн. 2, ч. 1–2. : Листування: Д–Я» (Київ, 2012)) та щоденників («Володимир Іванович Вернадський. Щоденники (1917–1921)» (Київ, 2011)). Уже нині безпосереднім продовженням ювілейної серії стала

перша книга видання «В. І. Вернадський і Україна : з листування. Кн. 1: А–І» (Київ, 2018), в якій додатково публікуються нові, невідомі раніше громадськості документи. Матеріали, зібрані у цих книгах, важливі для наукового та суспільного життя насамперед тим, що з великою переконливістю, на багатій документальній основі повертають Україні постать її великого сина.

Значний внесок зроблено науковцями інститутів рукопису та архівознавства НБУВ у справу опрацювання та публікації документальної спадщини інших відомих учених України. Так, упродовж останнього десятиліття вийшли друком наукові каталоги: О. П. Степченко. «Архівна спадщина П. Я. Стебницького у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2014); А. І. Шаповал. «Документи С. Я. Парамонова у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2016); Ю. О. Бойко, Т. В. Брязкало. «Архівна спадщина академіка Георгія Степановича Писаренка» (Київ, 2017); О. П. Бодак. «Архів Михайла Брайчевського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2007); Є. К. Чернухін та ін. «Архів українських філологів А. О. Білецького і Т. М. Чернишової у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2014); І. В. Клименко. «Архів українського мистецтвознавця Б. С. Бутника-Сіверського (1901–1983) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2015). Спільно з Інститутом історії України НАН України Бібліотекою було підготовлено та видано збірники документів і мало відомих, неопублікованих, а також заборонених свого часу радянською цезурою праць Ф. П. Шевченка: «"Істину встановлює суд історії" : зб. на пошану Ф. П. Шевченка» (Київ, 2004), «Шевченко Федір. Історичні студії : збірка вибраних праць і матеріалів : до 100-річчя від дня народження» (Київ, 2014).

На документальній базі фондів Інституту рукопису НБУВ та інших архівних установ України у дослідженні «Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933» (Київ, 2001) С. М. Ляшко було здійснено реконструкцію «групової біографії» вчених, які працювали у 20-х – на початку 30-х рр. у академічній комісії над створенням національного біографічного словника. Долі представників інших наукових осередків українських дослідників-біографістів також розкриті дослідницею у роботі «Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. XIX – 40-і рр. XX ст.)» (Запоріжжя, 2006) [5].

Поважне місце у дослідженнях учених НБУВ займають персоналії їхніх попередників — відомих діячів книжкової та бібліотечної справи, насамперед тих, хто доклав значних зусиль до збирання, упо-

рядкування, вивчення фондів і колекцій Національної бібліотеки, започаткування основних напрямів її діяльності. Зазначена проблематика посіла чільне місце у підготовлених академіком НАН України О. С. Онищенком і членом-кореспондентом НАН України Л. А. Дубровіною трьох книгах «Історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», що розкривають діяльність Бібліотеки упродовж 1918–1941 (Київ, 1998), 1941–1964 (Київ, 2003), 1965–1991 (Київ, 2008) років, і де вперше було введено до широкого наукового обігу величезну кількість мало відомих і замовчуваних у попередні десятиліття імен. Дещо раніше, у 1994 р. вийшов друком збірник матеріалів до біографії відомого діяча вітчизняної бібліотечної справи, книгознавця, директора НБУВ Ю. О. Меженка «Юрій Олексійович Меженко (1892–1969): матеріали до біографії». У 2008 р. побачила світ праця О. П. Степченко «Українські вчені — фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1934)», створена на основі матеріалів їхніх особових фондів, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ. Згодом продовжила цю дослідницьку традицію «проблемної» біографії ґрунтовна монографічна праця С. В. Сохань «Микола Петров: життя серед книг і рукописів» (Київ, 2015), присвячена відомому українському літературознавцю, історику, музеєзнавцю академікові М. І. Петрову (1840–1921) і написана теж у розрізі його бібліотечної діяльності, внеску у розвиток польової, камеральної та едиційної археографії, формування рукописно-книжкових колекцій і зібрань Церковно-археологічного музею, бібліотеки Київської духовної академії, організації вченим власного бібліотечного зібрання та архіву, що нині зберігаються в фондах НБУВ. Значний обсяг біографічних матеріалів про бібліотечних фахівців минулих поколінь зібраний і нині готується до публікації Л. В. Гарбар.

Біографічні статті про фундаторів НБУВ і її провідних вчених — наших сучасників науковцями НБУВ розміщено також на сторінці електронної «Української бібліотечної енциклопедії», науково-популярного та методичного ресурсу, започаткованого Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого на своєму сайті для забезпечення інформаційних потреб найширшого кола бібліотечних працівників України та з просвітницькою метою — для шанувальників книги.

Упродовж останнього десятиліття інститути архівознавства та рукопису НБУВ усе активніше використовують можливості оперативного представлення проміжних результатів опрацювання особових фондів вчених НАН України на своїй сторінці на інформаційному порталі НБУВ. Ресурси постійно поповнюються. На кінець 2018 р.

електронний каталог особових фондів академіків і членів-кореспондентів НАН України, що зберігаються в Інституті архівознавства, розкриває зміст 232 фондів, містить наукові біографічні довідки про вчених і документи фондів, їхні архівні описи. Тематичний діапазон 432 особових фондів Інституту рукопису значно ширший, він охоплює документальну спадщину діячів науки та культури усієї України, які працювали в установах різного відомчого підпорядкування. Водночас спадщина академічних вчених представлена у них дуже змістовно.

НБУВ досягнуто значних результатів у репрезентації знакових постатей вітчизняної науки шляхом розбудови персональних електронних історико-біографічних архівів визначних учених. Розгортання Інститутом інформаційних технологій НБУВ (К. В. Лобузін) на інформаційному порталі Бібліотеки нової версії архіву В. І. Вернадського, а також започаткування, спільно з Інститутом історії України НАН України, Канадським інститутом українських студій, Історико-меморіальним музеєм Михайла Грушевського у м. Києві, Центральним державним історичним архівом України у м. Києві масштабного корпоративного проекту — архіву М. С. Грушевського, дає змогу говорити про створення дієвої системотехнічної основи та моделі змістового наповнення, які з успіхом можуть бути практично використані для формування низки подібних архівів визначних діячів вітчизняної науки.

Можливості для інтегрованого представлення значно ширшого, порівняно з розрізненими друкованими словниками, енциклопедіями та довідниками, кола вчених України попередніх поколінь створив електронний науково-інформаційний проект Інституту біографічних досліджень НБУВ «Український національний біографічний архів» (УНБА). Його пошуковий інструментарій надає змогу дослідницького оперування матеріалом, зокрема, групування персоналій науковців за галузями знань, установами, регіонами, часовими зрізами. У той же час, нагромаджений досвід, а також поява досконаліших програмних засобів гостро висувають на порядок денний необхідність оновлення концептуальних засад УНБА, впровадження нових організаційних рішень щодо створення на його базі всеукраїнської віртуальної дослідницької біографічної лабораторії.

Поряд із окресленими вище масштабними науково-інформаційними проектами НБУВ на значну увагу заслуговує така ефективна в сучасних умовах форма популяризації історії та персоналій вітчизняної науки для широкої аудиторії, як організація на порталах і сайтах наукових бібліотек тематичних електронних документально-книжкових виставок, присвячених ученим, науковим установам і школам. Серйозні напрацювання щодо цього зроблено Інститутом рукопису

НБУВ, який упродовж останніх років створив виставки, присвячені вченим, котрі стояли біля витоків української академічної гуманітаристики та бібліотечної справи (як-от: М. Ф. Біляшівському (1867–1926), Г. П. Житецькому (1866–1929), М. В. Геппенеру (1901–1971)). Інститутом архівознавства НБУВ на основі його фондів лише впродовж 2017–2018 рр. організовано серію електронних виставок, проблемно-тематичний діапазон яких охоплює персоналії відомих академічних вчених у галузях природничих і точних наук — академіків Б. І. Срезневського (1857–1934), Б. І. Чернишова (1888–1950), В. І. Липського (1822–1928), М. М. Федорова (1867–1945), Ф. С. Бабичева (1917–2000), Г. М. Савіна (1907–1975), членів-кореспондентів Є. С. Буркзера (1887–1965), А. М. Окснера (1898–1973), М. Ф. Дейгена (1918–1977), В. Й. Білай (1908–1994) та соціогуманітаріїв — історика академіка Д. І. Багалія (1857–1932), правника члена-кореспондента П. О. Недбайла (1907–1974). Інститутом бібліотекознавства НБУВ у 2017 р. було організовано електронну виставку до 125 річчя Ю. О. Меженка (1892–1969). Перевага таких виставок полягає у тому, що створені, як правило, до певного ювілею, вони назавжди поповнюють електронний ресурс бібліотеки, більше того, можуть постійно доповнюватися новими документами, трансформуватися у складно структуровані історико-меморіальні колекції або архіви, інтегруватися до інших великих комплексних ресурсів.

Одночасно з представленням імен, із якими пов'язаний історичний поступ вітчизняної науки, в сучасних умовах все більшого значення набуває репрезентація у електронних інформаційних мережах наших сучасників — як провідних учених, так і більш широкого загалу представників дослідницьких установ. Першим для НБУВ досвідом цієї роботи стало розгортання ще на рубежі ХХ і ХХІ ст. на інформаційному порталі НБУВ (у старій його версії) під керівництвом Л. Й. Костенка ресурсу «Наукові біографії вчених України», який містив докладні біографії вчених і бібліографію їхніх праць. Зважаючи на технічну застарілість платформи він швидко почав втрачати пріоритетність, але визначив своєю появою нагальну необхідність формування загальнонаціональної інформаційної системи, покликаної широко та всебічно розкрити науковий потенціал країни, стан розвитку досліджень у розрізах окремих наукових напрямів, установ, регіонів.

Принципово новою формою представлення сучасного кадрового потенціалу вітчизняної науки, що теж має безпосередній зв'язок із біографією академічної науки, насамперед, її джерельною основою, стали бази даних науковців, їх публікацій (зі статистикою цитувань), розміщені на розгорнутому НБУВ інформаційному порталі «Наука

України: доступ до знань», у електронній бібліотеці «Україніка», в ряді інших наукометричних ресурсів. База персоналій порталу «Наука України» інтегрувала на середину 2018 р. дані вже більш як 130 тис. науковців і продовжує поповнюватися. У «Бібліометриці української науки» теж створено профілі понад 33 тис. учених, більш як 200 інституцій (університетів і академічних установ), близько 600 наукових колективів (кафедр, відділів, лабораторій). Оскільки ближчим часом повинна розгорнутися також реальна розбудова давно анонсованого МОН України «Репозиторію академічних текстів», який, за логікою, повинен мати характер розподіленого ресурсу, постає питання, що згадані електронні інформаційні ресурси можуть суттєво поповнити джерельну базу інформації про науковців України, важливу найперше для аналізу потенціалу української науки, розвитку горизонтальних зв'язків між дослідниками, представлення наших учених світовому науковому співтовариству в якості потенційних партнерів, але надзвичайно цінну і для студій із біографіки науки. Зазначені проблеми ще тільки починають окреслюватися в окремих публікаціях. Вони потребують серйозних подальших теоретичних і методичних напрацювань і визначення дієвих практичних організаційних і технічних рішень, спрямованих на усунення зайвого паралелізму в роботі та забезпечення інтеграції цілісного національного науково-інформаційного простору.

У археографічних публікаціях і монографіях, підготовлених довідниках і путівниках по фондах НБУВ, бібліографіях і біобібліографіях, розбудові електронних баз даних, архівів і колекцій, організації науково-популярних віртуальних книжково-документальних виставок втілюється значний теоретичний і методичний досвід, який має непересічне значення для розробки біографічної проблематики усіма науковими установами, бібліотеками, архівами та музеями України. Водночас для науковців НБУВ все очевиднішою є недостатність напрацьованого досвіду для вирішення нових завдань, які постають нині перед дослідниками-біографістами, спеціалістами інформаційної сфери. Йдеться, насамперед, про необхідність подолання певного розриву, який існує між суто академічними дослідженнями та інформаційними запитами суспільства, потребами пропаганди досягнень вітчизняної академічної науки, яка сьогодні, як ніколи, гостро потребує захисту та підтримки, формування позитивної до себе громадської думки.

У сучасних умовах особливої актуальності для розвитку біографіки української академічної науки набувають теоретичні та методичні напрацювання, що окреслюють нові форми та методи роботи, спрямовані на суттєве вдосконалення творчого інструментарію фахів-

ців-біографістів. Йдеться про видозміну існуючих і освоєння нових жанрів біографічного письма, способів реконструювання біографій, а також про підвищення ефективності самої постановки дослідницьких завдань і планування видавничої та інформаційної роботи, посилення дієвості та адресного характеру справи поширення та пропаганди історико-біографічних знань та інформації про сучасний людський потенціал української науки. Окремі з названих питань уже знаходять місце у постановочних за своїм характером працях науковців. Чимало новацій обговорюються на засіданнях біографічної секції щорічної міжнародної наукової конференції та біографічних читаннях. Останні у 2018 р. були цілком присвячені проблемі «Людина науки».

Ученим НБУВ, зокрема — її спеціалізованого Інституту біографічних досліджень, належить помітний внесок у залучення до творчого арсеналу українських біографістів нових ефективних підходів до підготовки комплексних наукових і науково-популярних видань, які органічно поєднують у собі історико-біографічні нариси, аналітичні розділи, публікацію документів і матеріалів, різноманітних за характером і оцінками особи спогадів. Застосування такої мозаїчної структури виявляється на практиці дуже плідним. Воно дає змогу авторам і упорядникам книг вибудовувати з різнорідних за змістом і характером «пазлів» цілісні образи визначних діячів науки та культури, репрезентувати широкому читачеві особистості у всій притаманній їм багатогранності. На наш погляд, усвідомлення потреби у подібних виданнях значною мірою стимулюється породженою Інтернетом новою інформаційною парадигмою сучасності. На місце лінійного, «одномірного» авторського викладу вона висунула вимогу щодо представлення «стереоскопічного» погляду, котрий надає можливість одночасного ознайомлення з різними поглядами та оцінками, залучаючи тим самим читача до співтворення образу особистості. Такі видання є ефективними у справі популяризації науки, пропаганди її досягнень ще й тому, що дають змогу, не принижуючи науковий рівень публікацій, подавати у них матеріали не суто лише мовою академічних наукових текстів, а й створювати за допомогою прийомів своєрідного «діалогу з читачами», психологічного залучення їх до співтворчості у конструюванні образів визначних особистостей, піднесу емоційну хвилю сприйняття.

Для Інституту біографічних досліджень НБУВ першим важливим досвідом реалізації таких підходів стала публікація у четвертому випуску «Української біографістики» (2008) — фактично ще до того, як з'явилися основні публікації і дослідження — добірки з 17 різнохарактерних і різночасових спогадів, проблемних наукових статей, матеріалів та есе, присвячених В. П. Петрову (1894–1969) — відомому

вченому-історику, археологу та культурологу, філософу, письменнику, якому українська література ХХ ст. завдячує започаткуванню жанрів інтелектуального роману та романізованої біографії (літературний псевдонім — Віктор Домонтович), людині складної долі, навколо якої й досі не вщухають дискусії.

Багато у чому подібні рішення було використано і при започаткуванні НБУВ, за дорученням Президії НАН України, серії науково-популярних презентаційних видань, присвячених знаковим постатям науки ХХ ст.: «М. В. Келдиш та українська наука = М. В. Келдыш и украинская наука» (Київ, 2011), «А. П. Александров та українська наука : до 110-річчя від дня народження вченого = А. П. Александров и украинская наука : к 110-летию со дня рождения ученого» (Київ, 2013). Цей досвід було продовжено іншими установами НАН України на базі Видавничого дому «Академперіодика», що виступає видавцем серії. Типологічно близькою до них стала також збірка статей, випущена до 120-річчя від дня народження відомого діяча вітчизняної бібліотечної справи, книгознавця, директора Бібліотеки Ю. О. Меженка (1892–1969) «І тільки незмінна книга!» (Київ, 2013). Багато у чому вона продовжила традицію, започатковану виданням збірника «Юрій Олексійович Меженко (1892–1969) : матеріали до біографії» (Київ, 1994), що вийшов друком понад двадцять років тому.

Нові форми біографічного письма, сміливо побудовані на перетині ґрунтовної наукової біографіки, літературознавчих студій, літературної критики, філософської есеїстики та гострої публіцистики, щедро використанні в тексті неопублікованого епістолярію, продемонструвала монографія Н. П. Марченко, присвячена видатному українському дитячому письменникові Володимирі Рутківському (нар. 1937) [7]. Творчі підходи, застосовані у цій книзі, що фактично започаткувала дослідження проблематики шляху письменника, який пише для дітей, багато у чому обумовлені тим, що це праця про нашого сучасника, створена автором у живому спілкуванні з ним. На наш погляд, такий досвід у наш час є не менш важливим і корисним для репрезентації визначних вчених Академії.

У плані розвитку творчого напрямку «нелінійної біографіки» значний теоретичний і методичний інтерес являє обґрунтування Л. І. Буряк запровадження у науковий дискурс біографічної інсталяції як форми та методу реконструкції біографії. Така інсталяція, на її думку, подібно до мистецької, передбачає створення багатовимірної та доволі рухливої композиції, що складається з фрагментів, які висвітлюють постать ученого у найрізноманітніших ракурсах, утворюючи при цьому цілісну картину особистості. На прикладі колажного подання фактів біографії Г. П. Житецького (1866–1929),

Л. І. Буряк продемонструвала великі потенційні можливості побудови біографічного конструкту, що яскраво демонструє мережеве переплетіння та плинність, трансформацію різноманітних світоглядних, психологічних, поведінкових елементів у житті людини, яка опинилася в екстремальних умовах років Української революції [1, с. 38] — тобто в ситуації доволі типовій, знаковій для біографій кількох поколінь українських інтелектуалів ХХ ст.

Нарешті, серйозною проблемою, на яку раніше мало зверталось уваги, постає нині підготовка та видання літератури про вчених, наукову працю, досягнення української академічної науки, адресно спрямованої на дитячу та молодіжну аудиторію. Розробку тематики біографіки у дитячому і юнацькому читанні у її різних смислових ракурсах кілька років тому розпочала Н. П. Марченко, опублікувавши низку постановочних і методичних статей із питань біографіки дитинства, особливостей подання біографічних сюжетів у дитячій художній і навчальній літературі [6; 8].

Досягнення, проблеми та завдання біографіки академічної науки, нові творчі підходи до їх вирішення, питання організації та постановки справи підготовки історико-біографічних публікацій про вчених попередніх поколінь, поширення інформації про творчий шлях, наукові інтереси, здобутки наших сучасників, їх можливості щодо інтеграції до міжнародного наукового співтовариства, використання електронних ресурсів для пропаганди вітчизняної науки, врахування світового досвіду — усе це широке коло питань у теоретичному та методичному плані розробляється нині у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Тому особливого значення набуває поширення зазначених напрацювань, передача здобутого досвіду науковим установам, навчальним закладам, видавничим та інформаційним осередкам у вигляді науково-методичних і практичних рекомендацій.

1. Буряк Л. І. Інсталяція як біографічний конструкт: Гнат Павлович Житецький [Текст] / Л. І. Буряк // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – 2017. – Вип. 15. – С. 13–42.
2. Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія [Текст] / [В. І. Попик (кер. проекту), Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – 272 с.
3. Ківшар Т. І. Бібліотекознавча біографістика як розділ галузевої біографістики [Текст] / Т. І. Ківшар. // Наук. праці Кам'янець-Подільського Нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2010. – Вип. 2. – С. 10–20.
4. Ківшар Т. І. Українська бібліотечна біографіка ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи й тенденції розвитку [Текст] / Т. І. Ківшар // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 8. – С. 98–148.

5. *Ляшко С. М.* Українські біографічні довідкові видання ХІХ–ХХ ст.: історичні та теоретико-методичні засади [Текст] / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2010. – 288 с.
6. *Марченко Н. П.* «Біографія дитинства» в науковому полі біографіки та колі дитячого читання [Текст] / Н. П. Марченко // Бібл. вісн. – 2011. – № 6. – С. 28–34.
7. *Марченко Н. П.* Володимир Рутківський: тексти долі: біогр. нарис [Текст] / Наталія Марченко; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 414, [17] с. : фот.
8. *Марченко Н. П.* Шукаємо героя та співрозмовника...: просопографічний портрет особистості в контексті становлення книговидавництва для дітей в Україні [Текст] / Н. П. Марченко // Укр. мова й літ. в середніх шк., гімназіях, ліцеях та колеґіумах. – 2008. – № 11/12. – С. 106–122.
9. *Попик В. І.* Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія [Текст] / Володимир Попик ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 518 с.
10. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.

REFERENCES

1. Buryak, L. I. (2017). *Instaliatsiia yak biohrafichnyi konstrukt: Hnat Pavlovych Zhytetskyi* [Installation as a biographical construct: Hnat Pavlovich Zhytetsky]. In *Ukrainska biohrafistyka. = Biographistica ukrainica*. (Vol. 15, p. 13–42). Kyiv. [in Ukrainian].
2. Popyk, V. I. (Ed.). (2016). *Vitchyzniani resursy biohrafichnoi ta biobibliohrafichnoi informatsii: problemy formuvannia y vykorystannia : kolektyvna monohrafiia* [Domestic resources of biographical and biobibliographic information: problems of formation and use: collective monography]. Kyiv: V. I. Vernadsky Nats. Library of Ukraine. [in Ukrainian].
3. Kivshar, T. I. (2010). *Bibliotekoznavcha biohrafistyka yak rozdil haluzevoi biohrafistyky* [Librarian biography as a section of branch biography]. In *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho Natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Seria Bibliotekoznavstvo. Knyhoznavstvo*. (Vol. 2, p. 10–20). Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kivshar, T. I. (2011). *Ukrainska bibliotekna biohrafika XX – poch. XXI st.: etapy i tendentsii rozvytku* [Ukrainian Library Biography of the XX – beg. XXI century: stages and trends of development]. In *Ukrainska biohrafistyka. = Biographistica ukrainica*. (Vol. 8, p. 98–148). Kyiv. [in Ukrainian].
5. Lyashko, S. M. (2010). *Ukrainski biohrafichni dovidkovi vydannia XIX–XX stolittia: istorychni ta teoretyko-metodychni zasady* [Ukrainian biographical reference books of the 19th and 20th centuries: historical and theoretical-methodical principles]. Zaporizhzhia: Dyke Pole. [in Ukrainian].
6. Marchenko, N. P. (2011). *“Biohrafiia dytynstva” v naukovomu poli biohrafiky ta koli dytiachoho chytannia* [“Bibliography of childhood” in the scientific field of biography and the field of children’s reading]. *Biblioteknyi visnyk*, 6, 28–34. [in Ukrainian].

7. Marchenko, N. P. (2014). *Volodymyr Rutkivskyi: teksty doli: biohr. narys* [Volodymyr Rutkivsky: Texts of destiny: biographical sketch]. V. I. Vernadskyi Nats. Library of Ukraine. Ternopil: Navchalna knyha–Bohdan. [in Ukrainian].
8. Marchenko, N. P. (2008). *Shukaємо heroia ta spivrozmovnyka...: prosopohrafichniy portret osobystosti v konteksti stanovlennia knyhovydannia dlia ditei v Ukraini* [Search for the character or the interlocutor...: prosopographic portrait of personality in the context of becoming book publishing for children in Ukraine]. *Ukraynska mova i literatura v serednikh shkolakh, himnaziiah, litseiakh ta kolehiumakh*, 11/12, 106–122. [in Ukrainian].
9. Popyk, V. I. (2013). *Resursy dovidkovoї biohrafichnoi informatsii: istorychnyi dosvid formuvannia, suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku: monohrafiia* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. V. I. Vernadsky Nats. Library of Ukraine. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Chyshko, V. S. (1996). *Biohrafichna tradytsiia ta naukova biohrafiia v istorii i suchasnosti Ukrainy* [Biographical tradition and scientific biography in the history and present of Ukraine]. Kyiv: BMT. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 01.10.2018 р.

Popyk Volodymyr, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Director of the Institute of Biographical Researches of VNLU (Kyiv).

Biography of Ukrainian academic of science in the latest research and publications of the Vernadsky National Library of Ukraine.

The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine has to its credit the numerous fundamental archaeographic publications on the history of the National Academy of Sciences of Ukraine, biblio- and biobibliographic reference books, guides to the prominent scientists' personal archival funds, monographs dedicated to the heritage of important scientific figures. These are based on the previous elaborations resulting from the preparation of the multi-volume 'History of the National Academy of Sciences of Ukraine' documentary series, the scientific ordering of the National Academy of Sciences members', as well as other renowned Ukrainian scholars' personal archival funds and the formation of bibliographical indexes for the 'Sources of Ukrainian Biography' series. The basis for the mentioned publications also has its origins in the advancement of the electronic 'Ukrainian National Biographical Archive' and the unfolding of personal V. I. Vernadsky and M. S. Hrushevsky biographical e-archives. Scientist databases located by the VNLU on the 'Science of Ukraine: Access to Knowledge' information portal, in the 'Ukrainica' e-library and various other scientometric platforms became a thoroughly new way to represent the current professional potential in Ukrainian science.

The 'Volodymyr Ivanovych Vernadsky and Ukraine' theme is the issue of special concern to the activity of the VNLU, its urgency residing in the need to recover for Ukraine the name of its great son. Among the anniversary academic 'Selected Scientific Works by Academician V. I. Vernadsky' series, there are books devoted to his organizational scientific activity in Ukraine in years 1918–1921, an addition to this are his published correspondence with Ukrainian scholars, diaries and work bibliographies.

A significant contribution to biographical resources on Ukrainian academic science is the processing and publication of celebrated Ukrainian scientists' documentary heritage, respectable place is held by people engaged in the book and library field.

Scientists from VNLU Institute of Biographical Science have studied the domestic experience in the area, outlined methodical and theoretical approaches to the introduction of new forms and methods called to represent scientists' personalities. A great deal of work has been done about the tailoring of these means to the needs of varied readerships.

Key words: biographical studies, Ukrainian academic science, the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Institute of Archival Studies of VNLU, Institute of Biographical Science of VNLU, electronic resources of biographical information.

Попик В. І., доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, директор Института биографических исследований НБУВ (Киев).

Биографика украинской академической науки в новейших исследованиях и публикациях Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.

Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского публикует фундаментальные археографические издания по истории НАН Украины, библиографические и биобиблиографические справочники, путеводители по личным архивным фондам выдающихся ученых, монографии, посвященные наследию деятелей науки. Их основой являются наработки, полученные в процессе подготовки многотомной документальной серии «История Национальной академии наук Украины», научного упорядочения личных архивных фондов членов НАН Украины и других выдающихся отечественных ученых, формирования библиографических указателей серии «Источники украинской биографистики» и наполнения электронного «Украинского национального биографического архива», развертывания персональных электронных биографических архивов В. И. Вернадского и М. С. Грушевского. Принципиально новой формой представления современного кадрового потенциала отечественной науки стали базы данных научных работников, размещенные на развернутом НБУВ информационном портале «Наука Украины: доступ к знаниям» и в электронной библиотеке «Украиника».

Особое место в деятельности НБУВ занимает тема «Владимир Иванович Вернадский и Украина», актуальность которой заключается в возвращении Украины имени ее великого сына. Это академическая юбилейная серия «Избранные научные труды академика В. И. Вернадского», книги о его научно-организационной деятельности в Украине в 1918–1921 гг., публикация переписки с украинскими учеными, дневников, библиографии трудов.

Значительным вкладом в биографику украинской академической науки является разработка и публикация документального наследия известных ученых, в том числе персоналии деятелей книжного и библиотечного дела.

Учеными Института биографических исследований НБУВ изучен опыт отечественной биографики, предложены теоретические и методические под-

ходы к внедрению новых форм и методов репрезентации персоналий ученых, в том числе достижению их эффективной адресной направленности на запросы различных читательских аудиторий.

Ключевые слова: биографика, украинская академическая наука, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, Институт архивоведения НБУВ, Институт биографических исследований НБУВ, электронные ресурсы биографической информации.